

die het onderhoud van de kerken met zich meebracht viel bovendien steeds meer families zwaar. Het weerhield overigens de eigenaar van het landgoed Frijsenborg er niet van om in de periode 1861-1876 alle vijftientig kerken op zijn landgoed te restaureren en in dezelfde stijl te laten verbouwen. Een laat, doch duidelijk voorbeeld van de invloed van de landgoedeigenaar op het landschap. Tegenwoordig, zo eindigt het hoofdstuk, zijn slechts nog enkele kerken in privé-handen.

De redacteurs van *Het landgoed* willen met dit derde deel een totaalbeeld bieden van het landschap en de invloed van de landgoedeigenaar hierop. Zij zijn ervan overtuigd dat 'de individuele grootgrondbezitters veel bewuster dan vaak wordt gedacht het landschap bijna meubileerden volgens hun eigen ideeën over hoe de wereld er uit moest zien' (p. 8). In hoeverre de gangbare opvattingen nu moeten worden aangepast laten de redacteurs helaas in het midden. Maar de afzonderlijke bijdragen illustreren de stelling dat de landgoedeigenaren grote invloed uitoefenden op de inrichting van het Deense landschap, alhoewel deze lang niet altijd bewust of bedoeld lijkt. Een enkele maal is het eveneens moeilijk om de adellijke invloed op waarde te schatten omdat het ontbreekt aan vergelijkingsmateriaal. Ook moet opgemerkt dat de meeste hoofdstukken hun zwaartepunt hebben liggen in het begin en midden van de bestudeerde periode. De decennia na 1919 zijn enigszins onderbelicht gebleven.

In weerwil van deze punten is het ook nu weer een plezier geweest om *Het landgoed* ter hand te nemen. De afzonderlijke hoofdstukken zijn helder en informatief geschreven, zonder dat dit ten koste is gegaan van het wetenschappelijke karakter van de inhoud. De onderwerpen slui-

ten goed op elkaar aan en de beeldredactie is wederom van hoge kwaliteit.

Nikolaj Bijleveld

TOT DE BEDELSTAF VERHEVEN

M.L. Hansen, *Akelige tijden: Johan Willem Simon baron van Haersolte en zijn nazaten 1764-1901*
(Epe: Hansen, 2005, 205 p., ill.)

De biografie, als opgeschreven verhaal over iemands leven, is een uitermate bloeiend genre. Met de nodige regelmaat verschijnen nieuwe biografieën en in menige boekhandel is de biografie inmiddels een aparte rubriek geworden. Het klassieke Nederlandse boek over de problematiek van de levensbeschrijving is van de hand van Sem Dresden en draagt als titel *De structuur van de biografie*.¹ De auteur pleit daarin onder meer voor een chronologische opbouw van een biografie en terughoudendheid van de biograaf bij het geven van stellige verklaringen voor gedrag en denken van de hoofdpersoon. Van recentere datum dan de studie van Dresden is het werk van Jan Fontijn, de biograaf van de schrijver Frederik van Eeden.² Volgens Fontijn heeft elke biograaf als taak zijn held of heldin zo goed mogelijk te begrijpen om zoveel mogelijk facetten van zijn of haar persoonlijkheid tot zijn recht te laten komen. Hij moet daarvoor de intenties, de motieven trachten te achterhalen die zijn held drijven in een bepaalde situatie. Deze kan hij verder beoordelen en plaatsen binnen het patroon van handelen dat zijn held of heldin in het algemeen hanteert. De afzonderlijke handelingen krijgen daarvoor perspectief en samenhang.

Huis Zwaluwenburg bij Elburg. Het huis waar de geschiedenis van ‘*Akelige tijden*’ begon (foto; *De Zwaluwenburg*)

Onlangs verscheen *Akelige tijden*, geschreven door M.L. Hansen. De auteur typeert haar boek als een biografie. Op basis van brieven beschrijft zij het leven van enkele generaties van de familie Van Haersolte.³ Brieven zijn zogenaamde egodocumenten, een term waarmee de historicus Jacques Presser medio vorige eeuw de Nederlandse taal verrijkte. Hij gebruikte deze term als een verzamelterm om autobiografieën, memoires, dagboeken, persoonlijke brieven en vergelijkbare teksten mee aan te duiden.⁴ Met andere woorden, het gaat daarbij om teksten waarin de auteur schrijft over eigen handelen en gevoelens.

Centraal staat de persoon van Johan Willem Simon (Jan) baron van Haersolte

(1764-1817). Hij was een zoon van de vermogende Gelderse edelman Coenraad Willem van Haersolte van Zwaluwenberg, Staverden, Elsen en Bredenhorst, en Luthera Anna Agatha van der Capellen tot Rijsselt. Zij hadden elf kinderen. Jan was hun zesde. Uit het tweede huwelijk van zijn vader met Maria Josepha Hannodiau kwam een tweeling voort, een jongen en een meisje, van wie de eerste kort na de geboorte stierf en de laatste in leven bleef.

Na de Latijnse school studeerde Jan van Haersolte rechten, maar hij brak zijn studie af en monsterde aan bij de marine om een reis naar Amerika te maken. In een hevige storm zonk het schip. Jan wist amper het vege lijf te redden. Hij verliet

kort na deze tocht de marine en nam vervolgens in 1785 dienst in het leger als officier van de vrijwillige nationale garde. Doordat hij betrokken raakte bij de patriottenbeweging vluchtte hij in 1787 naar Frankrijk, waar hij enige jaren in het Franse leger diende. In zijn vaderland teruggekeerd, wist hij ambtsjonker van Ede te worden en na 1795, toen de Fransen in het land gearriveerd waren en de Bataafse Republiek een feit was, steeg zijn politieke ster pijlsnel. Hij had onder meer zitting in de Nationale Vergadering, was lid van het Comité tot de Algemene Zaken van het Bondgenootschap te Lande' (de voormalige Raad van State), lid van het Wetgevend Lichaam en uiteindelijk lid van de Nationale Rekenkamer. In het jaar 1795 ontmoette Jan van Haersolte in Den Haag, midden in het feestgedruis ter ere van de komst van de Fransen, de twintigjarige Annette Bangeman (1775-1838). Binnen vier maanden waren zij getrouwd. Met zijn vrouw betrok Jan een woning aan de Kneuterdijk in Den Haag. Zij kregen in de loop van de jaren negen kinderen. De oudere broers van Jan hadden weinig met het huwelijk op. Al het kapitaal kwam van Jan. Annette had geen geld, geen bezittingen en ze was niet van adel. Al snel werd duidelijk dat Jan en Annette niet bij elkaar pasten. Jan hield van huiselijkheid en rust. Annette hield van veel mensen om zich heen en van vrolijkheid. Ze ging veel uit. Voor Jan was dit een bron van ondeugd, een bedreiging van het huiselijk geluk. Daarbij was hij ook een jaloers man, die Annette het liefst voor zichzelf had. Dat irriteerde haar en om haar weer in een goed humeur te brengen gaf hij aan al haar grillen toe, ook de dure. De snel wisselende regeringen deden verwoede pogingen om de staatskas gezond te houden en namen ingrijpende beslis-

singen. Renteverlaging en al of niet verplichte staatsobligaties deden, in combinatie met de buitenlandse politiek, de beurskoersen sterk schommelen. Jan volgde de ontwikkelingen op de voet, maar gokte verkeerd. Weldra was de financiële positie van Jan van Haersolte net zo precair als die van het land zelf. Na een paar missers op de beurs was zijn kapitaal als sneeuw voor de zon verdwenen. Hij sloot enkele leningen af en stak weldra nog dieper in de schulden. De leningen stapelden zich op. Hij vulde het ene gat met het andere. Jan hield Annette zo lang mogelijk buiten de financiële problemen en zij beperkte haar uitgaven niet. De zorgen maakten Jan van Haersolte humeurig en nors, hetgeen zijn weerslag had op Annette. Er waren veelvuldig ruzies die luidruchtig verliepen, want Annette liet haar 'woeste driften' de vrije loop. Het huwelijk leek voorbij. Annette wilde niets meer van hem weten en als vader had Jan zijn plicht (de huiselijke deugden doorgeven aan zijn vijf kinderen) verzaakt.⁵ Hij had gefaald en betreurde dat bitter.

In 1810 vluchtte Jan van Haersolte uit Holland voor zijn schuldeisers en vond onderdak bij zijn halfzuster Mimi en haar man Pieter Jan Bangeman, de oudste broer van Annette, in de Meierij van Den Bosch. Op dit 'buitenlandse' terrein was hij betrekkelijk veilig voor vervolging. Hij had niet meer bij zich dan de kleren die hij droeg. Annette en de kinderen waren in Holland achtergebleven en werden uit de woning gezet. De boedel werd voor een deel openbaar verkocht. Pieter Jan Bangeman was minder rijk dan de Van Haersoltes. Hij kon geen grote bedragen schenken of lenen, maar hij stond wel borg voor Jan van Haersolte en hij bood hem maandenlang een dak boven het hoofd.

Jan van Haersolte verweet zijn familieleden dat zij hem niet hielpen. Zij hadden hem echter bijgestaan zolang er hoop op uitkomst was en zij de middelen konden missen. Zijn oudste broer Anthony Frederik Robbert Evert van Haersolte van Staverden had veel gedaan om hem te redden. Zelfs nadat hij ontdekte dat Jan hem had bedrogen en hij zijn paarden en een buitenhuis had moeten verkopen om de tot veertienduizend gulden opgelopen schuld te kunnen betalen, was hij nog genegen voor Jan bij de andere familieleden te bemiddelen. Broer Anthony Coenraad Willem van Haersolte tot den Doorn was voorzichtiger. Zijn inkomen was door de economische malaise geslonken en hij moest zijn zoon met diens gezin gedeeltelijk onderhouden. Bovendien had hij rekening te houden met zijn vrouw, die een hekel aan Jan had. Toen de eer van de familie nog te redden leek, had hij nog wel wat willen doen. Maar na de vlucht van Jan en nadat Annette wegens de onbetaalde schulden uit het huis was gezet, baatte het niet meer nog iets te ondernemen. Een andere broer, Frederik Benjamin van Haersolte werd financieel door zijn schoonvader ondersteund om zijn hoofd, dat van zijn vrouw en hun zes kinderen boven water te houden. Hij kon niets missen. De zwagers van Jan hielden zich op afstand en zijn ongehuwde zusters waren geen van allen meer genegen of in staat geld te geven of te lenen. Alleen een vertrek naar Oost-Indië zou uitkomst kunnen bieden, maar daar wilde Jan van Haersolte absoluut niet naar toe.

Na ruim een jaar vond hij weer werk in Duitsland, onder meer als controleur van de legervoorraden in Hamburg. Het gezin werd hier grotendeels herenigd. De val van Napoleon betekende het einde van dit werk. Naar Holland kon hij niet

terug omdat zijn schulden (bijna dertigduizend gulden) nog niet afbetaald waren. Berooïd vestigde hij zich met zijn gezin in Den Bosch, waar zijn laatste kind werd geboren. Annette kreeg van koning Willem I toestemming een bureau van de Brusselse loterij in Maastricht te openen. Het gezin ging wonen in het hart van de stad in de nabijheid van Het Vrijthof. Daar overleed Jan van Haersolte korte tijd later op 1 juli 1817 als een verbitterd man. Hij was drieënvijftig jaar oud.

Het laatste deel van *Akelige tijden* is ingeruimd voor het levensverhaal van de jongste dochter van Jan van Haersolte, Laura Christine (1806-1857). De auteur verhaalt de tragische liefdesgeschiedenis van de straatarme barones van Haersolte en Rudolf Sandberg (1796-1830), zoon van een van de rijkste burgers van Overijssel. Ze ontmoetten elkaar in Maastricht, waar Rudolf Sandberg in garnizoen lag. Hun liefdesverhaal is door Laura en Rudolf zelf op schrift gesteld in de regelmatige correspondentie die het paar eropna hield en die startte toen Rudolf naar Zwolle terug was gekeerd en het nieuws ontving dat Laura zwanger was.

De gelieven hielden van elkaar maar de liefde maakte niet blind. Ze uitten kritiek op elkaars denken en handelen. Laura's gedrag was ondanks haar moeilijkheden heel wat standvastiger dan dat van Rudolf, die zich niet aan zijn vaders wil kon onttrekken en geen toestemming kreeg voor een huwelijk. Evenmin wilde hij Laura in de steek laten. Hij wrong zich in zoveel bochten dat zijn geloofwaardigheid ernstig te lijden had. Een poging om Laura voorgoed af te kopen, liep uit op een tweede zwangerschap en was het begin van een dieptepunt in de relatie, die duurde tot Rudolf Sandberg

zich door een garnizoensverandering van Overijssel naar Brussel van zijn vader kon losmaken. Rudolfs laatste brief bevatte vrij definitieve plannen over Laura's verhuizing naar de directe omgeving van Brussel. Dat betekende tevens het einde van hun correspondentie. Nog geen twee maanden later raakte Rudolf Sandberg gewond tijdens de Belgische Opstand en overleed.

Laura bleef achter met haar twee onwettige kinderen, die in grote armoede opgroeiden. Ze schreef herhaaldelijk met de familie Sandberg die haar (op bescheiden wijze) financieel ondersteunde. In 1867 riep de jongste Sandberg een stichting in het leven ter ondersteuning van minvermogende familieleden, maar voor Laura en haar kinderen kwam dat initiatief te laat. De kinderen van Laura barones van Haersolte, Dolf en Jan, hadden geen adellijke status. En doordat hun vader niet met hun moeder was getrouwd, droegen zij haar familienaam. Met Rudolfs dood was elke mogelijkheid tot legitimatie, en daarmee tot adeldom, vervlogen en erfenissen lagen niet automatisch binnen bereik. De onwettige geboorte bleef de kinderen van Laura achtervolgen, want op hun geboorteakte was het ontbreken van een wettige vader pijnlijk zichtbaar. Dolf van Haersolte werd uiteindelijk ontvanger der directe belastingen en Jan van Haersolte ingenieur-verificateur.

Akelige tijden is vooral een verhaal geworden over de status, de macht en het geld van Jan van Haersolte. Het verhaal spitst zich met name toe op de materiële kant van diens levensstijl. En door Jans grote ijver om daarover te schrijven, was er voor de auteur voldoende materiaal om uit te putten. Door binnen te dringen in het leven van deze Van Haersolte wil Hansen ons laten zien dat hij soms de ver-

keerde beslissingen nam op de verkeerde momenten. Zij is er goed in geslaagd de consequentie van het verlies van geld en vervolgens status en macht voor hemzelf en zijn familie naar voren te brengen.

De vraag is tot welk publiek de auteur zich met haar boek richt. Heeft zij de geïnteresseerde leek voor ogen of ook een forum van wetenschappers? Zo is *Akelige tijden* voorzien van een index, een literaturopgave, noten, een lijst met gebruikte afkortingen en een fragmentgenealogie van Van Haersolte van Zwaluwenburg en Staverden. Het lijkt er dus op dat Hansen zich toch ook tot de vakhistorici heeft willen richten. Maar in dat geval is het een opvallend gemis dat de auteur niet gekozen heeft voor een methodische en een inhoudelijke verantwoording van haar studie. Deze zijn vanzelfsprekend mede afhankelijk van de vragen die een auteur zichzelf stelt, van de beschikbare bronnen, van het specialisme van de biograaf of de aard van het schrijverschap, om hier slechts enkele voorbeelden te noemen. Hansen heeft een en ander verzuimd te doen. De mijns inziens belangrijkste tekortkoming schuilt in het missen van een aantal kansen om het verhaal in *Akelige tijden* in een bredere context te plaatsen, bijvoorbeeld in de context van adelsonderzoek of regionale geschiedenis of – gelet op de ruimte die toebedeeld wordt aan het levensverhaal van Laura – in de context van de vrouwen-geschiedenis; de levensgeschiedenis van deze Laura blijft nu als het ware geheel op zichzelf staan.

Het is overigens nog maar de vraag of de door de auteur gekozen typering van biografie wel zo adequaat is. Als het opgeschreven verhaal van het leven van Jan baron van Haersolte kan *Akelige tijden* dit genre representeren. Echter, *Akelige tijden* is veel meer dan het verhaal van één mensenleven, het is het verhaal van enkele

le generaties. En omdat die in verhouding bijna evenveel aandacht krijgen als de hoofdpersoon, past *Akelige tijden* niet naadloos binnen het genre van de biografie. De typering van een verhalende familiechroniek lijkt hier beter op zijn plaats. Tot besluit rest dan de vraag of het een goede familiechroniek is. Naar mijn mening is het jammer dat de auteur gekozen heeft voor een tamelijk gedateerde opvatting van geschiedschrijving: zolang men zich tot de weergave van de bronnen beperkt, is men objectief bezig en geeft men de werkelijkheid weer zoals die geweest is. Volgens die opvatting ordent de biograaf-historicus de feiten in hun chronologische volgorde in een verhaal en dat wordt, omdat het verhaal zich tot de feiten zou beperken, gezien als een min of meer zuivere kopie van de werkelijkheid. Een dergelijke opvatting wordt wel als 'naïef realisme' getypeerd.⁶ Tegenwoordig worden de bronnen echter, door een veranderend historisch besef, steeds meer beschouwd als subjectieve getuigenissen van persoonlijke ontwikkelingen. Daar komt nog bij dat de keuzes van de biograaf op het vlak van de bronnen en het schrijven thans veel meer dan vroeger in ogenschouw worden genomen bij de beoordeling van levensverhalen. Het is dus maar helemaal de vraag hoe 'levensecht' de verhalen in *Akelige tijden* zijn. Wat meer aandacht voor dergelijke aspecten had het boek aantrekkelijker gemaakt – en zeker niet alleen voor de vakhistoricus.

Joke Draaijer

¹ S. Dresden, *De structuur van de biografie* ('s-Gravenhage, 1956).

² Hierbij refereer ik aan Fontijns boeken *De Nederlandse schrijvers-biografie* (Utrecht, 1992) en *Broeders in bedrog* (Amsterdam, 1997).

- ³ Deze brieven bevinden zich in het archief van het Historisch Centrum Overijssel te Zwolle, in het Familiearchief Van Haersolte (tak Haerst).
- ⁴ R. Dekker, 'Egodocumenten en (literatuur)geschiedenis. Een inleiding', *Biografie Bulletin*, III (1993) 102-112.
- ⁵ Jan en Annette kregen negen kinderen, van wie er vier op jonge leeftijd stierven.
- ⁶ Chr. Lorenz, *De constructie van het verleden: een inleiding in de theorie van de geschiedenis* (Amsterdam, 2002) 23.

LANDGOEDEREN IN DE ACHTERHOEK

Piet van Cruyningen, *Landgoederen en landschap in de Graafschap* (Utrecht: Matrijs, 2005, 144 p., ill.)

Het landschap ten oosten van Zutphen is beroemd om zijn vele, vaak adellijke, landgoederen. De Graafschap, want daar hebben we het hier over, werd eeuwenlang sterk gedomineerd door een kleine elite, hetgeen een prachtig landschap heeft opgeleverd. Haar positie was evenwel niet onomstreden. De idealen van deze landgoedeigenaars op het gebied van wat meestal wordt aangeduid met 'natuurschoon', stonden na het midden van de negentiende eeuw op gespannen voet met de pogingen in Nederland om de landbouw te moderniseren en het landschap te rationaliseren. Dat gold niet voor de eerste helft van die eeuw, toen juist de 'heren' voortrekkers waren of pretendeerden te zijn op het gebied van landbouwhervormingen. Maar later in die eeuw liepen de spanningen tussen de economische idealen van boeren en de levensstijl van de heren op. Als achtergrondinformatie bij deze strijd wordt in het boek van Van Cruyningen ook de opkomst van de moderne landbouw uitvoerig beschreven. Té uitvoerig naar mijn smaak, omdat een klassiek economische landbouwgeschiedenis niet het hoofdthema van het onderwerp vormt.